

Kijk eens goed op de kaarten.

Bedenk dat je destijds hier op een smalle dijk liep in een moeraslandschap. Bij storm overstroomde regelmatig deze hele omgeving. Je kon vóór het jaar 1200 al lopend niet droog van Alkmaar naar Oudorp komen. De Frieseweg was deel van de dijk om de Vronegeestambacht; een lange dijk om de dorpen ten noorden van Alkmaar welke liep tot aan Schagen. Deze dijk was aangelegd door de inwoners van de West-Friese dorpen die een samenwerkingsverband (een Ambacht) hadden gesmeed om zich collectief tegen het opdringende water te beschermen. Het is moeilijk voor te stellen dat de zuidkant van deze dijk in 1300 liep langs de noordkant van het huidige Luttik Oudorp!

Realiseer je dat Kasteel de Torenburg feitelijk dus binnen deze dijk lag en daarmee ook in het domein van het dorp Vronen-Oudorp. Vandaar ook de naam Luttik Oudorp. Er waren in het gebied ten noorden van Alkmaar door de dorpen diverse dijken aangelegd. Rond 1250 waren deze aan de buitengrens met elkaar verbonden en vormden de beroemde West-Friese Omringdijk. De West-Friezen waren van mening dat dit gebied het zonder Graaf konden stellen: ze hadden hun eigen rechtspraak, wilden geen mannen leveren voor het leger van de Graaf van Holland en geen belasting betalen. De Graven van Holland meenden dat zij de eigenaar en rechthebbenden waren. Dat gaf een eeuwenlange strijd.

Deze locatie werd eeuwenlang de Driesprong genoemd. Graaf Floris V liet rond 1272 het pad dat liep door het moeras tussen Alkmaar en het Domeinhof Vronen-Oudorp ophogen tot een dijk. De dijk die de West-Friezen zelf eerder hadden aangelegd langs de oostzijde van de Rekere werd daardoor verbonden met de hogere Geestgronden van Vronen. Willem II, de vader van Floris V, had ca. 20 jaar eerder al een dijk laten aanleggen tussen Het Grafelijk Hof in de stad en de Torenburch (Koningsweg en Dijk). Er was nu een begaanbare weg ontstaan tussen de Geestgrond bij Alkmaar en die van Vronen-Oudorp: de poort naar West-Friesland.

Keek je vanaf dit punt in zuidelijke richting zag je destijds heel wat anders dan tegenwoordig. Helemaal links zie je de overhaal. Hiermee werden boten, komende vanaf de Vronermeer, over de dijk de Voormeer ingetrokken. Je keek vanaf hier naar kasteel de Torenburch, je zag een brug over de Rekere en een dijk tussen de brug en de huidige Paardenmarkt. Er was nog geen stadsmuur. De vader van Floris V, Willem II, had het kasteel nabij de stad laten verbouwen en vergroten. Ook liet hij een stenen huis voor zichzelf bouwen: Het Koning Willems huis in de Pieterstraat, vlak bij de Houttil. Bij latere stadsuitbreidingen werd de omringdijk verlegd: Dit is het huidige Oudorperdijkje.

afbeelding Nancy de Jong en Rob Gruben | archeologen

Je bent zojuist langs een restantstukje van het Zwijnsmeer gelopen. Hier krijg je een goede indruk van het moeraslandschap van destijds. De Munnikenweg was lang onverhard. De huidige beroemde keitjes werden pas rond 1870 aangebracht. Nadat Floris V de verbindingsweg had aangelegd liet hij op deze strategische plek Kasteel De Middelburg bouwen. Wellicht was zijn vader hier al mee begonnen. Hier moest tol worden betaald. De opstandige West-Friezen hadden een soort guerrilla-techniek, staken om de zoveel jaar de “Ossenvoorde” over en probeerden Alkmaar in brand te steken. Alkmaar was een soort legerplaats voor de soldaten van de graaf van Holland. Vanaf Alkmaar werden strafexpeditie uitgevoerd tot ver in West-Friesland. Vanaf de Middelburg kon men prima de West-Friese opstandelingen in de gaten houden.

Recent onderzoek met nieuwe technieken heeft uitgewezen dat het kasteel aanmerkelijk groter moet zijn geweest dan men aan de hand van een onderzoek uit 1947 veronderstelde. Er was een barbacane, een dubbel poort en een voorburch aan de andere zijde van het water, dat logischerwijs de Burchtsloot werd genoemd. In de Middelburg werd later ook de woning van de rentmeester van de graven van Holland gehuisvest.

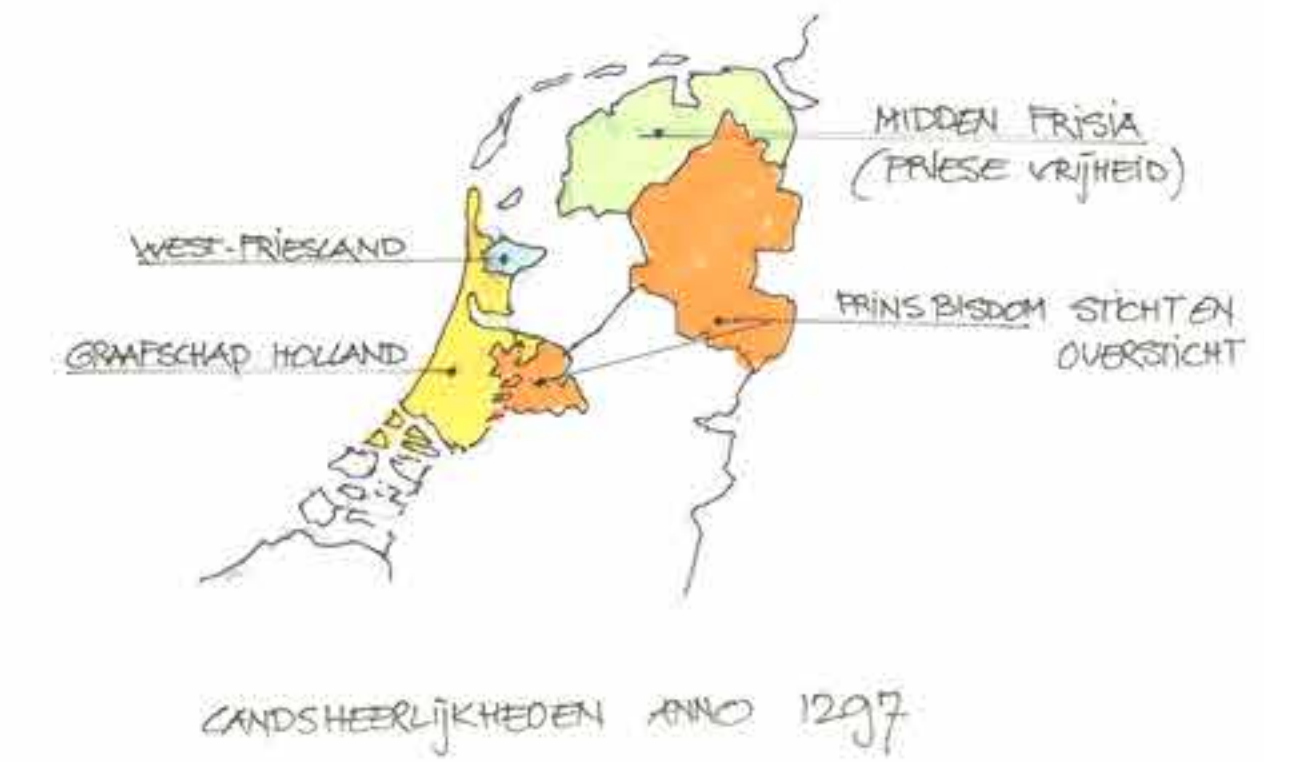
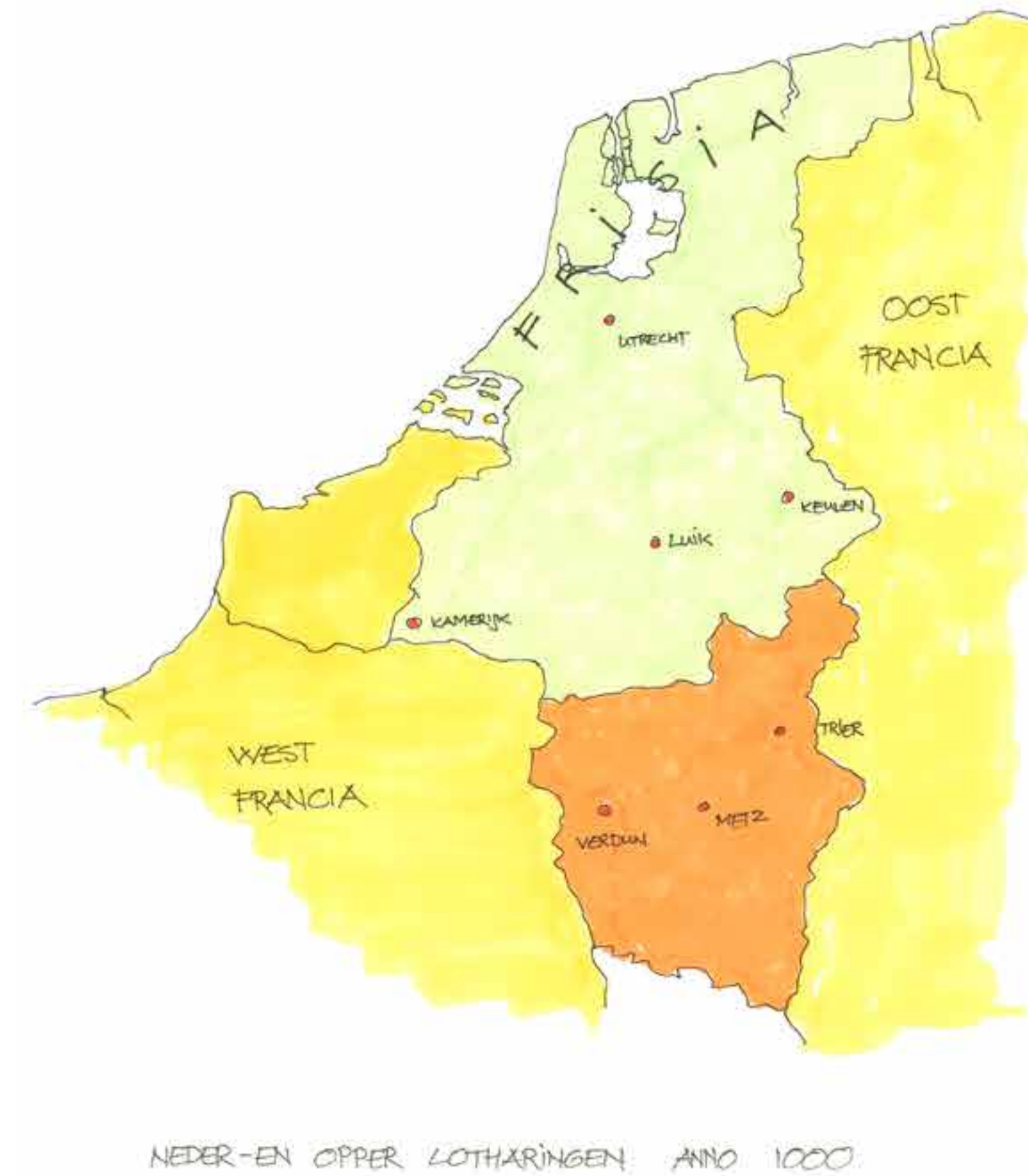
Het Zwijnsmeer is een van de oudste polders ter wereld. Kort na het droogleggen van de Achtermeer ten zuiden van de Singel werden de meren ten noorden van Alkmaar (o.a. Zwijnsmeer, Vronermeer, Daalmeer en de Mare) door investeerders uit Alkmaar bedijkt en drooggemalen. Het landschap kreeg een geheel ander aanzien.

Graaf Willem II maakte deel uit van het geslacht van de Gerulfingen, die al twee eeuwen regeerde over het gebied dat nu ongeveer Noord- en Zuid-Holland omvat. Heel Europa was in die tijd verdeeld in honderden koninkrijkes, graafschappen en prinsbisdommen.

Er was een hiërarchisch systeem gebouwd. Keizer, Koningen, Hertogen, Graven, Heren en de lagere adel van Heren lagen voortdurend met elkaar overhoop. Ze pikten grond van elkaar, regelen huwelijken die ze meer macht moesten geven, maakten handelsafspraken et cetera.

Holland werd overigens vanaf de Romeinse tijd tot circa 1150 “West-Frisia” genoemd. West-Frisia behoorde tot de Hertog van Neder-Lotharingen. De graven van West-Frisia (Holland) vonden dat West-Friesland hen toebehoorde, maar de bewoners van dat moeilijk te bereiken deel van het schiereiland Noord-Holland waren een andere mening toegedaan.

Willem II was erg reislustig en trok door heel Europa. Hij kwam slagvaardig over en werd benoemd tot Rooms-koning van het Duitse Rijk. Hij stond zelfs op de nominatie om tot keizer van het enorme Heilige Roomse Rijk te worden benoemd.

Een paar maanden voordat hij zou worden gekroond gebeurde een drama. Hij meende in de winter van 1256 nog een veldtocht door West-Friesland te moeten organiseren om de bevolking daar in het gareel te krijgen. Maar zijn paard zakte door het ijs van het Berkmeer en door een paar rebelse boeren werd hij doodgeslagen. Ze kregen pas later door wie het was... De toekomstige Keizer, vermoord door een stelletje West-Friezen! Het was een schok in heel Europa. Zijn zoon Floris V was te jong om hem direct op te volgen. Pas zo'n 30 jaar later vond Floris het lichaam van zijn vader. Hij was begraven bij de haard in een woning in Hoogwoud...

Op het bord welke de gemeente hier ook heeft geplaatst zie je de tekening van dit derde voormalige kasteel langs de route.

Vanaf de Munnikenweg (waar je zojuist over liep) moet het beeld er ongeveer hebben uitgezien als op de tekening hierboven. Dit kasteel is mogelijk ook in twee fasen gebouwd. Eerst de grotere eenvoudige voorburcht en mogelijk pas na de Slag bij Vronen de hoofdburcht, met daarin het verblijf van de Baljuw. De Baljuw was de vertegenwoordiger van de graaf.

De Slag bij Vronen vond plaats in 1297. Het was een groot bloedbad. De West-Friezen waren afgestapt van hun guerrilla-techniek en hadden zich vanaf diverse dorpen in West-Friesland verzameld in Vronen. Na de veldslag volgde een vergeldingsactie in het dorp. Er vielen meer dan 3000 doden, waaronder ook vrouwen en kinderen. De West-Friezen gaven zich over.

De vrede werd getekend, maar op de hoger gelegen geestgrond van Vronen mocht nooit meer iemand wonen. Het hele dorp, inclusief de kerk, werd platgebrand. De overlevenden werden gedwongen een nieuwe nederzetting langs de Rekere te bouwen, dat wil zeggen: langs de Coedijk.

Nu de West-Friezen onder controle waren gebracht, verloren de Torenburg, Middelburg en Nieuwburg hun militaire functie. In de latere eeuwen werden Torenburg en Middelburg gesloopt en de stenen hergebruikt voor werken in de stad Alkmaar. Grote Pier, een Friese rebel met zijn Arumse Hoop, overvielen Alkmaar in 1517, staken de stad in brand waardoor het archief verloren ging en daarop ook kasteel de Nieuwburg. Een stukje ruïne ervan zie je nog staan op een prent van het Beleg van Alkmaar in 1573. Het is de enige afbeelding van de drie kastelen bij Alkmaar.

Dit is een bijzondere plek die al in de 12^e eeuw de Halvemaan werd genoemd. Later werd de plek bekend om de herberg met dezelfde naam. Je bent hier in het lagere gedeelte van de zandrug tussen Vronen en Oudorp, daar waar een waterstroom liep vanaf de Vronermeer naar het grote meer De Waert. Toen er na 1100 steeds meer land wegspoelde, maakten de bewoners van deze streek langs de oevers van de De Waert een dijk. Net als daar waar de burchtsloot bij Oudorp in de Voormeer uitmondde, was ook hier een overhaal. Bij Jan Boyes werden met mankracht de boten over de dijk getrokken.

Na de Slag bij Vronen en de verwoesting van het dorp stond lange tijd geen kerk op de Vronergeest. De weinige bewoners die er na jaren er toch weer gingen wonen, moesten in de winter de barre tocht vanaf de Vronergeest naar de kerk in Oudorp gaan en het water oversteken.

Mogelijk heeft er daarom een kapel gestaan aan de zuidkant van de Vronergeest, daar waar je straks de fietstunnel uitkomt.

Toen rond 1635 de De Waert werd bedijkt en drooggemalen, was een afwateringskanaal noodzakelijk. Dit werd de Nieuwe Vaert, die wat later de naam Hoornse Vaert kreeg. Ook hier veranderde het landschap ingrijpend. Het werd de snelste waterweg voor trekschuiten naar Hoorn.

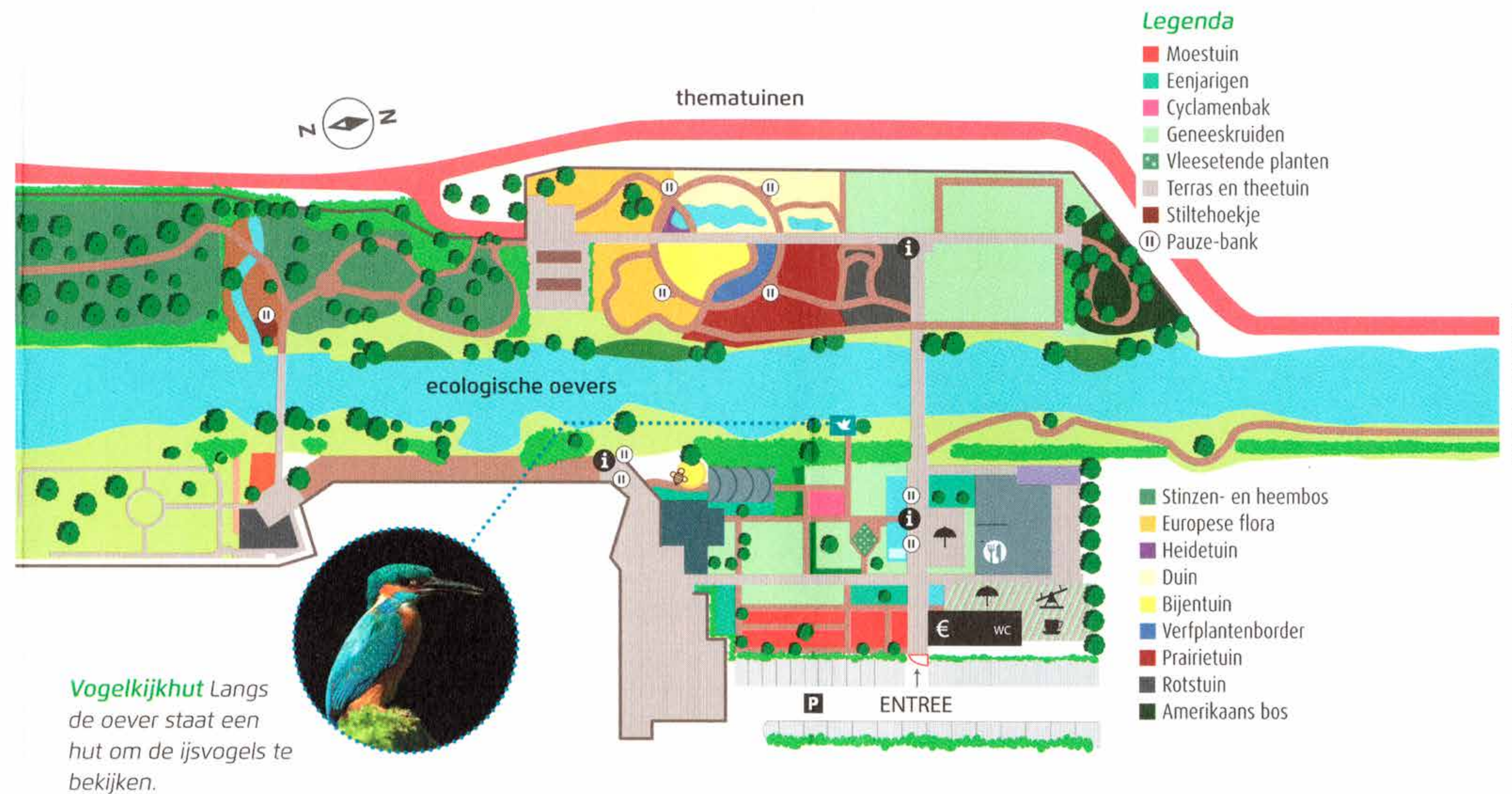
De strijkmolens langs de Hoornse Vaert pompten oorspronkelijk het water van de Raaksmaatboezem (o.a. water uit de polder Heerhugowaard) naar de hoger gelegen Schermerboezem. Ze dienden als extra “trap” omdat de Heerhugowaard het water onvoldoende kwijt kon.

Uit de periode 1300 zijn geen originele kaarten van het gebied. De oudste kaart is die van Hitma uit 1600 van het zuidelijk deel van de Nollen. In die tijd was de Vronergeest weer flink bewoond. De oude wegen zijn dezelfde gebleven. Bij de zandheuvel waar je nu overheen loopt, krijg je een beetje een beeld dat je echt op een zandrug staat. Sint Pancras ligt op het meest oostelijk gelegen strook zand vanaf de kust. Aan de Herenweg was op deze locatie jarenlang de firma Schot gevestigd. Gijs Schot sr. richtte zich vanaf 1931 op het transport van zand. Het zand werd gewonnen uit de vele nollen rondom het dorp. Met de schep werd het op kipkarren gegooid, welke op een smalspoor stonden en met paarden naar een verhoging werden gereden.

Vanaf de verhoging werd het in de eerste vrachtwagens gekiept. Het bedrijf groeide enorm. Na de verhuizing naar de Boekelermeer in 1998 werd op een deel van terrein een flinke berg zand gestort. Het is een herinnering aan het vele afgegraven zand van de zandrug. Of bij deze afgravingen ook archeologische vondsten voor eeuwig verdwenen zijn is natuurlijk best mogelijk. Er zal ook heel wat zand zijn gebruikt bij de aanleg van de spoorweg in de 19^e eeuw.

Ten tijde van de Slag bij Vronen in 1297 stonden de hoeven allen langs de rand van de zandrug, daar waar het zand overging in wat meer vruchtbare grond. Op het zand zelf wilde niet zoveel goed groeien.

Hier sta je bij de enige echte rivier van Alkmaar: een natuurlijke waterstroom van de hogere zandrug naar de rand van de geest. In 1980 stichtte een producent van plantaardige geneesmiddelen (VSM) een tuin op het net ontwikkelde bedrijventerrein Beverkoog. De tuin was aanvankelijk een halve hectare groot en huisvestte zo'n 100 soorten. De tuin groeide in de loop der tijd uit tot 2 hectare en bood ruimte aan meer dan 700 plantensoorten, die werden gebruikt voor de bereiding van geneesmiddelen. In 2011 verhuisde de productie van VSM naar Duitsland, waardoor de tuin zijn functie als leverancier van grondstoffen voor een belangrijk deel verloor. Om te voorkomen dat de tuin en de belangrijke collectie bijzondere planten verloren zou gaan werd Stichting Hortus Alkmaar opgericht.

Zij zet de tuin voort met steun van diverse organisaties. In 2023 werd de tuin uitgebreid met een aanpalend terrein dat onderdeel is van een ecologische verbindingszone. De tuin is dan bijna 3 hectare groot. De collectie planten met een medische toepassing is inmiddels uitgebreid tot meer dan 1.000 goed gedocumenteerd soorten.

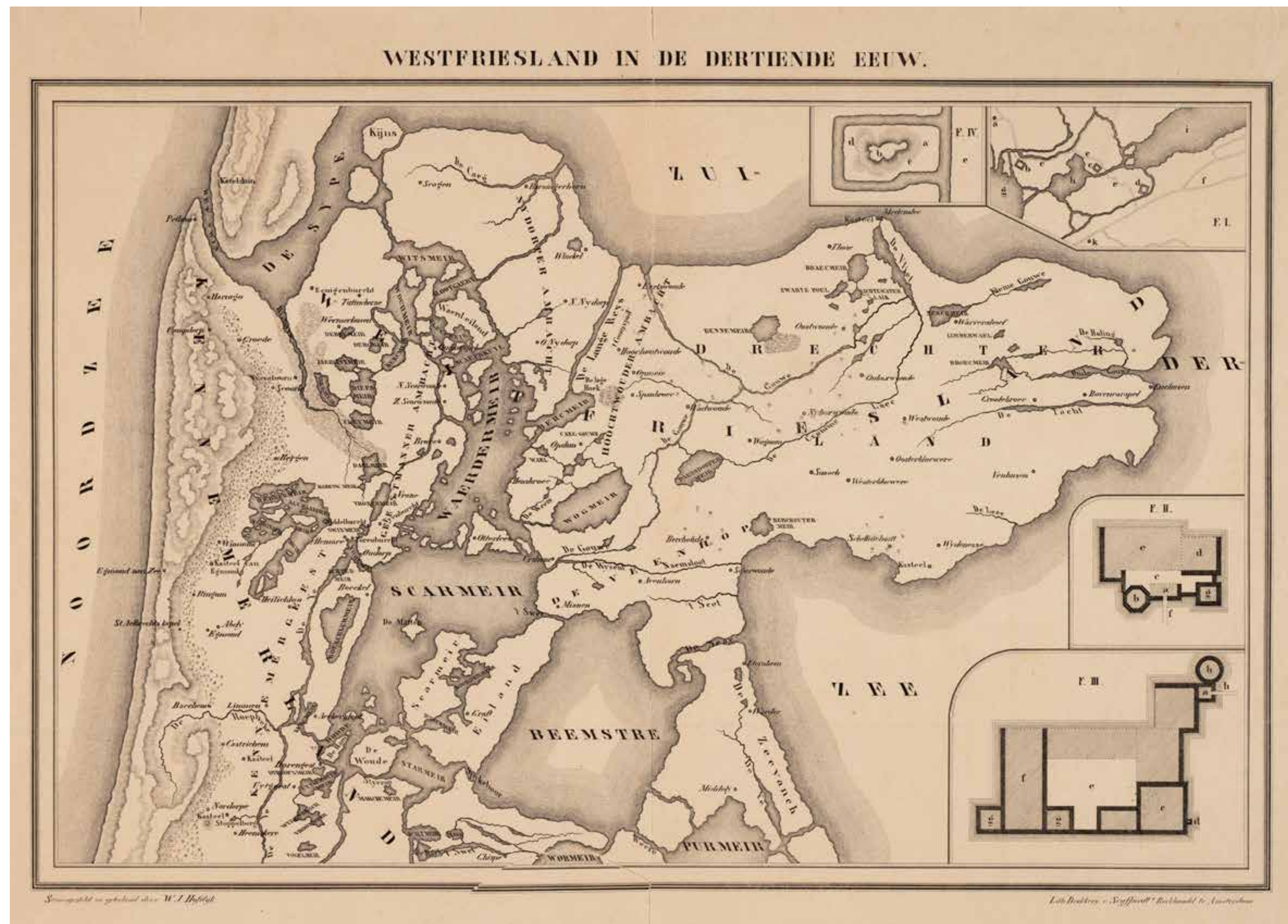
In deze fraaie medicinale kruidentuin is sinds het voorjaar van 2026 ook een Alchemistentuin aangelegd welke aan één zijde is afgeschermd door een zogenaamde Klin. Dit is de benaming van opgeworpen begroeide zandheuvelds in Sint Pancras tegen het stuiven van het zand.

Op deze kaarten zie je hoe het noorden van het huidige Nederland in 300 jaar enorm is veranderd. In de Romeinse tijd en nog altijd in het jaar 1000 werd deze regio van Europa “Frisia” genoemd. Frisia was het gebied tussen de monding van de Schelde en de Elbe. In ongeveer het midden was er het Vlie, in zekere zin de monding van de IJssel. Het was eigenlijk één groot moerasgebied. Je kon door het moeras lopend van Enkhuzen naar Stavoren, mits je een plank mee nam om de watergeultjes over te steken. Kerken en hoeven werden op terpen gezet of op de kleine stukjes zandrug van oude binnenduin aan de kustzijde. De bevolking leefde van landbouw en visvangst. De veengronden werden afgegraven om turfblokken te steken.

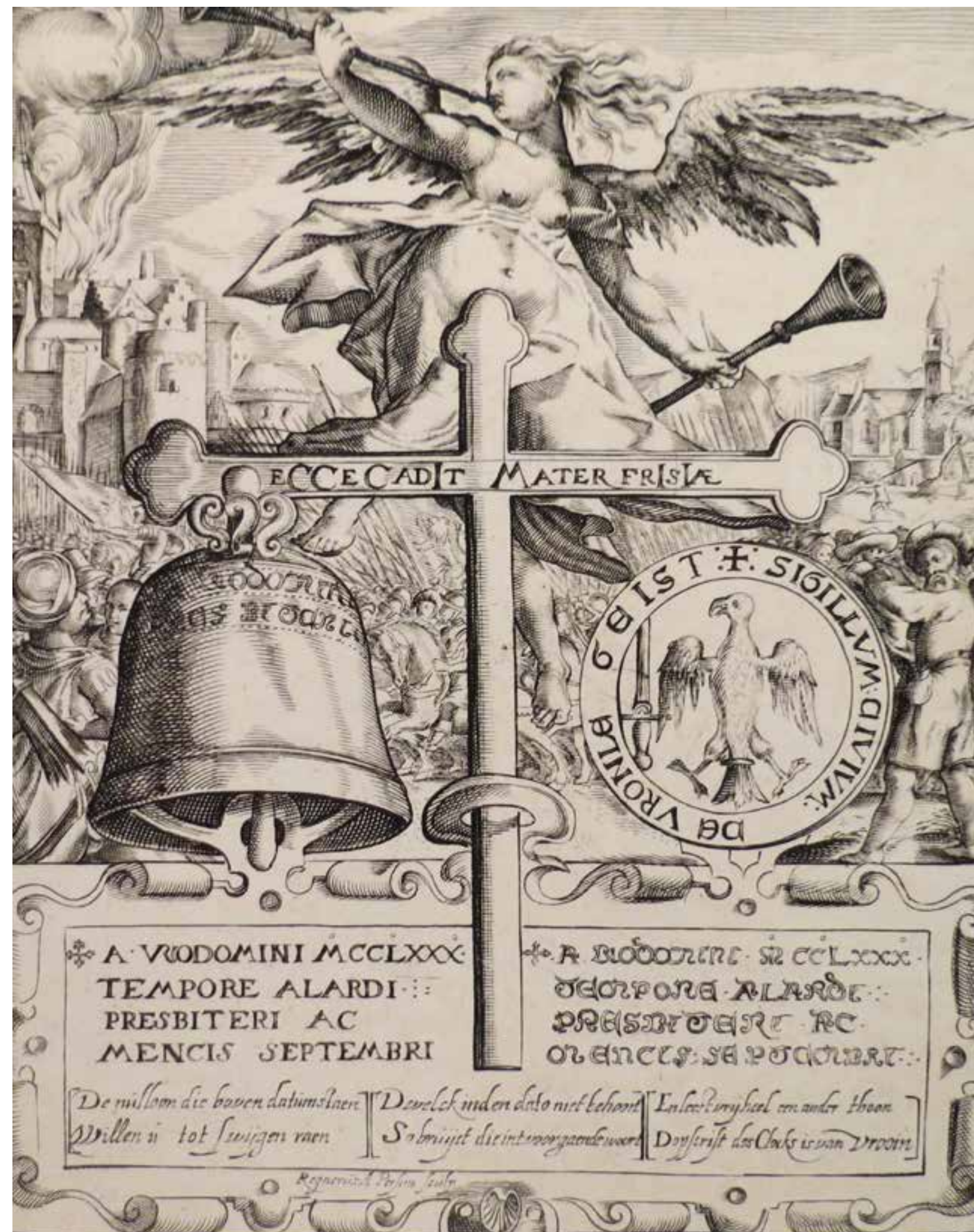

Hierdoor ontstonden verzakkingen, de grond raakte ingeklonken en er ontstonden kleine en grotere meren. In de 12^e eeuw waren er een aantal zeer zware stormen, waardoor er steeds grotere meren ontstonden. Texel en Wieringen werden eilanden. Het Vlie werd zo breed dat het niet meer over te steken was zonder boot. West-Friesland was vanaf dat moment volledig van Friesland afgesneden. Vanuit het zuiden kwam in dezelfde periode een nieuwe bevolkingsgroep opzetten. Oorspronkelijk waren dit “Franken”, maar zij zullen zich op zeker moment Hollanders hebben genoemd. De bevolking aan de westzijde van het Vlie voelde zich erg verwant met de Friezen. Zij die zich Fries voelden trokken noordelijk samen in het huidige West-Friesland.

Het huidige Noord-Holland was rond 1250 een grote gatenkaas. Bij storm stroomde de hele regio onder en telkens verdween er meer land. Wanneer er geen monniken, graven, burgers en boeren waren geweest, die in die jaren het initiatief namen om dijken aan te leggen, was van onze regio helemaal niets overgebleven. Aan de oostkant drong het water van de Zuiderzee steeds verder het land in en hetzelfde gebeurde bij hoog water aan de westkant. De Rekere, een stroom van het Oer-IJ, voerde water af van zuid naar noord richting de Zijpe en het zeegat tussen Camperduin en Petten. Maar met storm stroomde het zeewater van noord naar zuid. Om hun gebieden te beschermen verenigden de bewoners zich in zogenaamde “Koggen” of “Ambachten”.

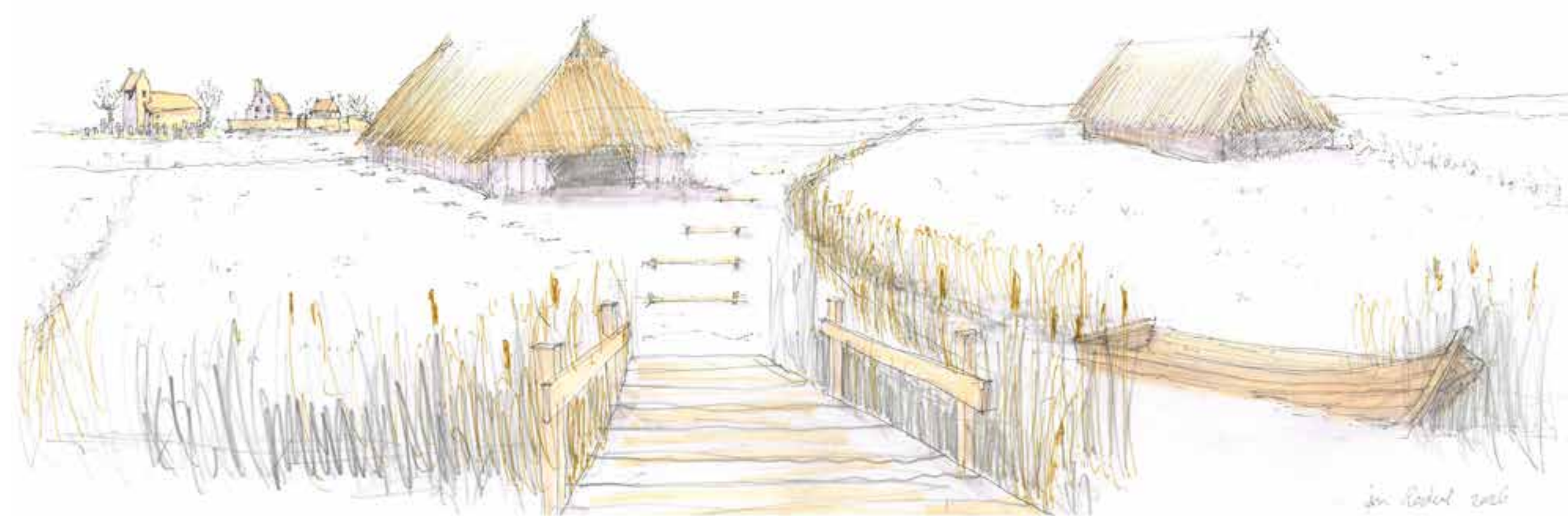
Er ontstonden in West-Friesland vier ambachten die dijken aanlegden. Rondom Vronen werd de Vronegeestmerambachtsdijk aangelegd, welke in het zuidwesten direct aan Alkmaar grensde. Toen de dijken van de vier ambachten werden gekoppeld ontstond de West-Friese Omringdijk. De dijken versterkten het onafhankelijkheidsgevoel van de bevolking. Zij beschouwden hun eigen Ambacht als hun rechtsgebied. De dorpen waren dus betrekkelijk zelfstandig, met een eigen kerk en eigen pastoor. De West-Friezen waren generaties lang gewend te leven zonder heer en zij accepteerden niet het gezag van de graven van Holland. Pas na de Slag van Vronen in 1297 en het tekenen van de vrede in 1299 kwam er rust.

Bij het tekenen van de vrede in 1299 werd afgesproken dat er nooit meer gewoond mocht worden op de Vroner Geest. Het hele dorp inclusief de kerk werd platgebrand. De overlevenden van het bloedbad werd verteld dat zij ging moesten vestigen langs de Coedijck. Dit is de dijk, aangelegd door West-Friezen, die het gebied ten oosten van de Rekere moest beschermen. Zo'n honderd jaar later moeten er toch weer woningen zijn gebouwd. In het begin van de 15^e eeuw werd namelijk een nieuwe kapel op de Vronergeest gebouwd. Je staat er nu voor. De naam Witte Kerk werd pas gegeven in de 19^e eeuw, toen het baksteen werd gepleisterd. De kerk is nu weer in de oorspronkelijk staat. In 1411 wordt vermeld dat op de Vronergeest een kapel is gebouwd met de naam Capelle van den Bancruys.

Het bankruis stond na de Slag nog eeuwen op het oude kerkhof. Het verwijst naar de verwoesting van Vronen. In een later handvest van Filips de Goede uit het jaar 1434 wordt het dorp echter niet als Vronen aangeduid maar als Ste Pancras. Dit betekent dat de kapel gewijd moet zijn geweest aan de Heilige Pancratius. Pancratius was een 14-jarige gelovige die weigerde te offeren aan de Romeinse goden. In 304 stierf hij de martelaarsdood. Hij stierf door het zwaard. Op de plaats waar hij stierf werd in Rome later een kerk gebouwd en zijn schedel werd er als relikwie bewaard. Hij wordt geëerd als een heilige die staat voor vasthoudendheid, almacht, trouw aan de eed die je gezworen hebt. Vermoedelijk vonden de bewoners en de kerk zelf het wel passend.

De oude kerk van Vronen stond veel zuidelijker in het dorp dan het huidige Witte Kerkje waar je zojuist langs liep. Het stond op de hoek van de huidige Meeuwenlaan en de Bovenweg, midden op de Vronergeest. Hier was het hart van het domeinhof Vronen-Oudorp. De kerk moet eruit hebben gezien zoals de kleine Romaanse kleine kerken, zoals deze nu nog staan in het noorden van Friesland. In Dokkum staan een fraai voorbeeld uit die tijd. Rondom de kerk was het kerkhof.

Er moeten rond 1297 minstens zo'n honderdtal hoeven hebben gestaan. In ieder geval, rond 1150 waren er 72.

Aan de hand van archeologische vondsten elders in de kuststreek op geestgrond, kunnen wij ons een beeld vormen van de hoeven. In het archeologisch museum Het Huis van Hilde in Castricum is aan de hand van onderzoeken een maquette gemaakt van een dergelijke hoeve. Het waren langwerpige boerderijen, soms wel 20 meter lang, geheel van hout met rieten daken tot laag op de grond. Er woonden vaak meerdere gezinnen in. De hoeven stonden langs de randen van de geestgrond, daar waar de grond het meest vruchtbaar was.

Floris V, de zoon van de vermoorde Graaf Willem II, kreeg de West-Friezen redelijk in het gareel, en volgde van 1289 een tactiek om ze tevreden te houden. Hij beloofde hulp bij aanleg van dijken om hun gebied te beschermen, maar verwachtte wel dat ze dan – eenvoudig gezegd - belasting betaalden. Ook in andere delen van het graafschap Holland voerde hij deze strategie. De lokale lagere edelen vonden dat maar niets. Floris had ook ruzie met de Bisschop van Utrecht en met de Engelse Koning Edward I. Deze twee, samen met enkele edelen, beraamden het plan Floris te ontvoeren en hem vervolgens door zijn jonge zoon Jan van 13 jaar oud te laten opvolgen. Jan moest natuurlijk raadsheren krijgen om te kunnen regeren en deze zouden dan een ander bewind gaan voeren. Het complot was de aanleiding tot het grootste bloedbad dat ooit in onze regio heeft plaatsgevonden.

De ontvoering in 1296 pakte anders uit en Floris werd - eigenlijk abusievelijk - vermoord bij zijn ontvoering. De Bisschop van Utrecht hitste de West-Friezen op de kastelen in West-Friesland van Floris te verwoesten. Daarop trokken de raadsheren van de jonge Jan in maart 1297 met een leger naar Alkmaar. Tal van West-Friese rebellen hadden zich verzameld in Vronen. Op 27 maart 1297 vond de veldslag plaats. Het leger van Holland was veel te sterk en de West-Friezen werden in de pan gehakt. Er moest een voorbeeld worden gesteld. Er volgde een bloederige strafexpeditie in het dorp Vronen. Circa 3000 West-Friezen, inclusief vrouwen en kinderen, overleefden het niet. Lees straks het informatiebord bij het huis Bovenweg 201, waar in 1996 in de voortuin de resten van tal van slachtoffers werden gevonden. Lees ook het interessante verhaal over het complot op de website.

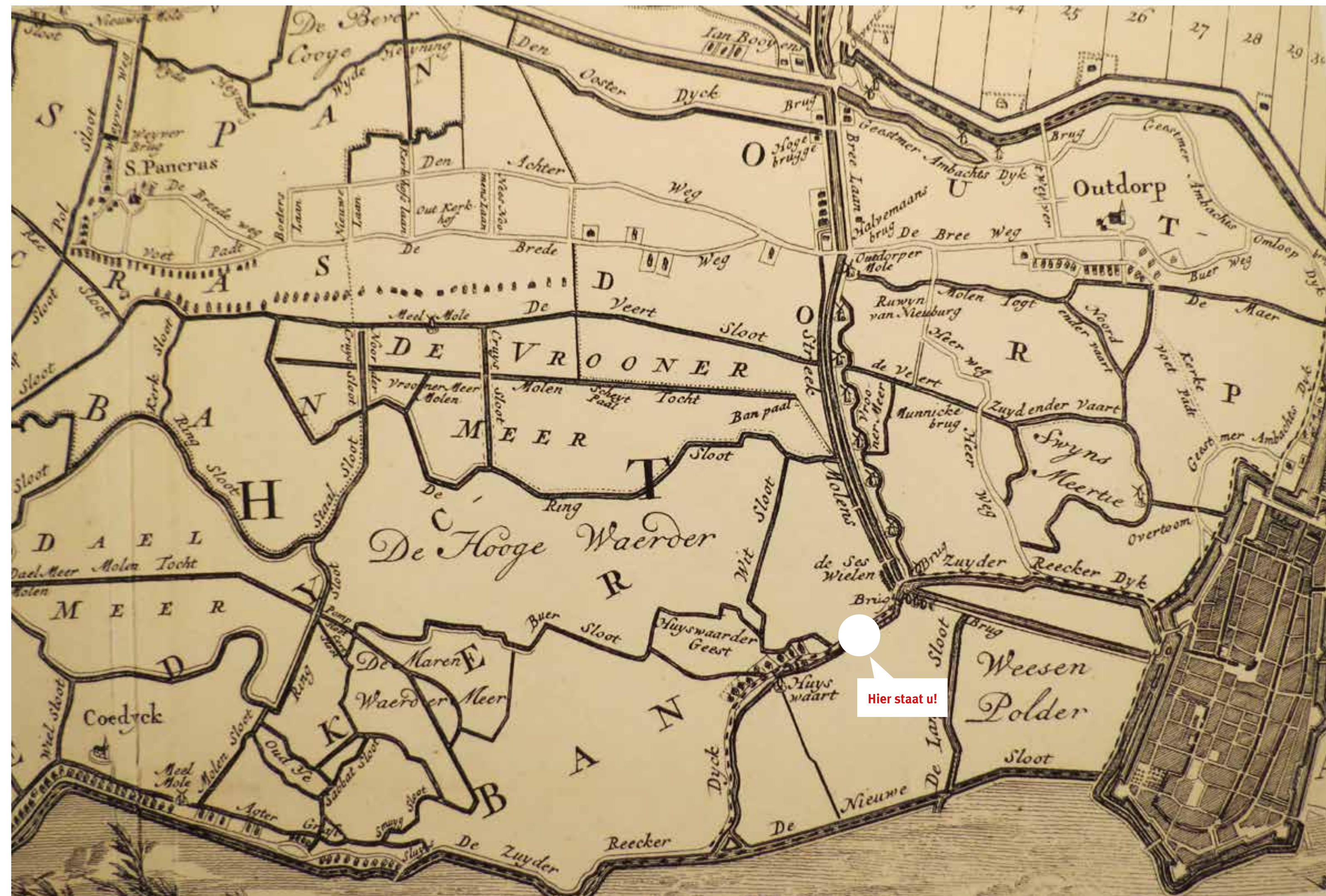
Wapen van Hoogheemraadschap Noord-Hollands Noorderkwartier

Na de Slag bij Vronen in 1297 werd in 1299 de vrede officieel getekend. Hierin werd vastgelegd dat het bestuur van de Ambachten voornamelijk een waterstaatkundige taak hadden. Het instellen van een Hoogheemraadschap was al in andere delen van het Holland van die dagen ook op die manier geregeld. Op 11 oktober 1255 benoemde in Leiden de vader van Floris het bestuur van het Waterschap Rijnland. Deze wordt beschouwd als het oudste Hoogheemraadschap (ofwel Waterschap), Een waterschap is een unieke instelling van bestuur, welke dus al bestond lang voordat Nederland zelf als staat bestond. Het is een democratisch systeem dat nu vanuit de overheid een belangrijke taak toebedeeld krijgt. Maar in zekere zin staat zij er toch los van.

Wapen van Het Heilige Roomse Rijk

In 1848 werd in de grondwet vastgelegd dat de taak van het waterbeheer bij de waterschappen ligt. Hiermee werd voorkomen dat gemeenten maatregelen namen, die nadelig zouden zijn voor buurgemeenten. Er ontstonden in Holland honderden waterschappen, vaak gericht op een enkele polder of dijk. Het systeem was sterk lokaal of feodaal georganiseerd. Door polderontwikkelingen liep het aantal in heel Nederland op tot 2600 in 1950. Na 1950 begon de fusiegolf. Zo was het waterschap Groot-Geestmerambacht in 1981 gevormd door een fusie van 17 waterschappen. In 2003 ging deze vervolgens op in het Hoogheemraadschap Hollands Noorderkwartier (HHNK). Op dit moment zijn er in heel Nederland 21 grotere waterschappen.

We noemen deze dijk waar je nu loopt de Rekerdijk, maar eigenlijk is dit onjuist. De Rekerdijk lag aan de overkant van het toen veel bredere water van de Rekere. Die dijk liep van Bergen naar Alkmaar. Aan deze oostkant van de Rekere was de dijk de Coedyck. Deze dijk maakte deel uit van de Vronegeestmerambachtsdijk welke later de westelijke grens vormde van de West-Friese Omringdijk.

Omstreeks 1264 werd de Rekere aan de noordzijde afgedamd bij Krabbendam. Aan de zuidkant werd rond 1254 ook een dam aangebracht. Deze werd vermeld bij het eerste infobord: het is de dijk die Rooms-koning graaf Willem II liet aanleggen welke wij nu eenvoudig kennen als De Dijk. De Rekere was onder controle gebracht. Het werd de trekvaart naar Petten.

De gedwongen verhuizing van de bewoners van Vronen betekende het ontstaan van het dorp Koedijk langs de Coedyck. Het achterland was in de 14^e eeuw nog een groot moeras, maar de dijk gaf veiligheid. Bij de aanleg van het Noordhollandsch Kanaal in de eerste helft van de 19^e eeuw veranderde het landschap enorm. De loop van de Rekere werd benut, wat de bochten in het kanaal bij Koedijk verklaard. Het moerasland tussen het Kanaal en de Vronergeest is nu vrijwel geheel bebouwd.

Je bent nu bijna terug! De wandeling voerde je langs oude waterwegen en over onverharde paden om je het landschap van 1297 zoveel mogelijk te laten proeven. We hopen dat je het leuk en interessant vond. Jouw Historie, Jouw Victorie!